

Crkva Sv. Marije i nekadašnji Benediktinski samostan na otočiću sred Jezera na otoku Mljetu, zračni snimak, 1960. god. Agencija za fotodokumentaciju, Zagreb

The church of Virgin Mary and the Former Benedictine Monastery on the Islet on the Lake, Island of Mljet, aerial photo, 1960, Agencija za fotodokumentaciju, Zagreb

Josip Stošić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

**Benediktinski samostan
Sv. Marije na Mljetu***

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 20. 12. 1998.

Sažetak

U nacionalnom parku Mljet postoje dva svjetska spomenika arhitekture. To su palača iz V. stoljeća u uvali Polače i, na otočiću sred jezera, crkva s kraja XII. stoljeća sa samostanom, današnji oblik kojega potječe iz XVI. stoljeća. Ta crkva, posvećena Sv. Mariji, izuzetna je građevina, najskladnija i najcjelovitija u skupini jednobrodnih građevina s kupolom u četvrtastom tijelu u kojoj se izdvaja veličinom kupole i trodijelnim svetištem.

Uz crkvu je u XIII. stoljeću prigraden zvonik koji je kasnije zamijenjen predvorjem podignutim djelomično u tri razine. Nad predvorjem je u renesansi izvedena obrambena kula, a pred njim je renesansni trijem iz kojega se ulazi u crkvu i samostan.

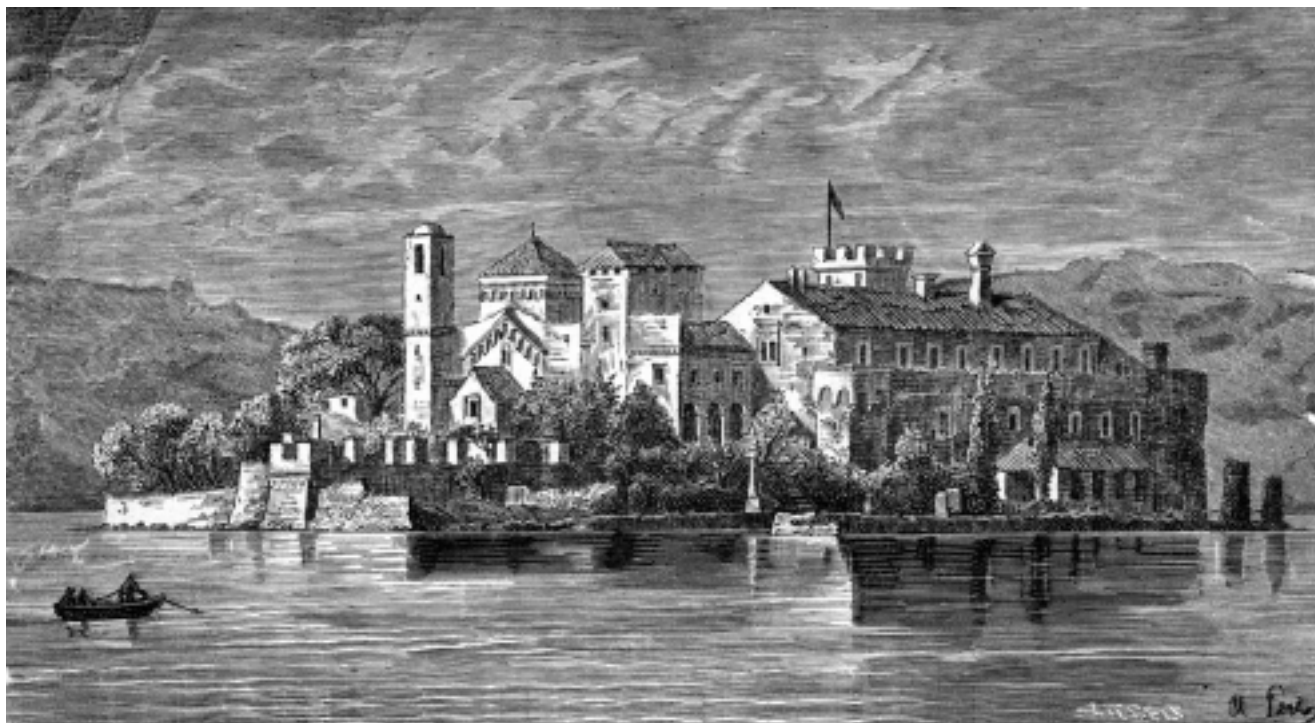
Uz crkveni sklop s jugozapada proteže se visokorenesansni samostan iz XVI. stoljeća s tri rastvorene razine. Donja razina rastvorena je arkadama prema moru, srednja trijemom prema dvorištu, a najgornja ima terasu duž cijelog pročelja prema moru. Tako se taj samostan doimao kao ladanjski dvorac sve dok zbog povećane opasnosti od gusara, u drugoj polovici XVI. stoljeća, dodavanjem kula nije pretvoren u utvrdu.

Crkva je, naime, blago restaurirana 1948. godine. Tom prilikom ostavljena su joj barokna krila. Samostan je 1960. godine pretvoren u hotel. Otada se samostanska građevina neprekidno razarala da bi se postigla što viša hotelijerska razina. To je prestalo 1990. godine zbog neriješene odvodnje otpadnih voda.

U arhitektonskim nacrtima pokušali smo rekonstruirati stanje spomenika prije njegove prenamjene u hotel. U tu svrhu poslužili smo se tehnički nedovoljno doradenim nacrtima iz 1948, te arhitektonskim snimcima Instituta za povijest umjetnosti iz 1971. i 1998. godine.

Danas pred nama stoji obveza obnove ovog izuzetnog spomenika.

Crkva Sv. Marije, spomenik izuzetnog sklada i arhitektonskog nadahnuća, podignuta je na otočiću sred Velikog jezera na otoku Mljetu u posljednjoj trećini dvanaestog stoljeća. To je nadsvođena jednobrodna građevina, duljine od tri polja, s kupolom u četvrtastom tijelu nad središnjim poljem. Po tim svojstvima ona je slična ranijim južnodalmatinskim donacionim crkvama, koje dimenzijama dosižu tek trećinu mljetske. U spomenutoj skupini veličinom se još izdvaja crkva Sv. Petra u Prikom kod Omiša, nešto veća od polovice Sv. Marije na Mljetu. S mljetskom crkvom povezuje ju i sličnost u zabatima na sve četiri stranice četvrtastog tijela kupole.¹ Kupola Sv. Petra u Prikom, kao i mljetska, oslonjena je na četiri luka, dok su kupole drugih donacionih crkava lebdeće ili počivaju samo na dva poprečna luka koji nose svod u koji je zasječena kupola ili zasebno kupolno polje. Takvo rješenje nužno iziskuje vanjsko četvrtasto tijelo kupole. Za razliku od mljetske crkve, koja ima polukružno svetište, gotovo sve donacione crkve, njih više od trideset (osim crkve Sv. Mihovila u Dolu na Braču te nešto mlađe crkve Sv. Martina u Kotoru), imaju izvana četvrtasto svetište. Svetište mljetske crkve je zapravo trodijelno; s obje strane ima još po jedan prostor, poput *prothesisa* i *diakonikona*. Dok gotovo sve donacione crkve (osim Sv. Petra u Bijelom Polju) imaju u svim poljima jednako visoke lukove, potkupolni lukovi mljetske crkve znatno su viši od ostalih. U prostornom smislu, tu crkvu stoga možemo odrediti kao jednobrodnu građevinu s upisanim križem i trodijelnim svetištem. Svojim oblikom ona podsjeća na istovremena bizantska rješenja. Likovni govor svih njezinih pojedinosti je, međutim, strogo romanički. Svi potkrovni vijenci oblikovani su kao niz slijepih arkadica, a kupola još pod strehom ima i vijenac zubaca. Ti vijenci zapravo povezuju ugaone lezene i lezene koje bočne zidove – sukladno unutarnjem rasporedu prostora – dijele na tri polja. Slično je i s apsidom čije oplošje četiri uske lezene dijele na pet polja. Dovratnici portala na pročelju produženi su iznad nadvratnika sve do ispod strehe, dijeleći tako njegovu površinu na tri nejednako široka polja. Samo apsida i pročelje imaju profilirano završen podzidak. Tim izričito romaničkim kamenarskim oblikovanjem građevina podsjeća na apulijske crkve. Tome se suprotstavlja razrađeno trodijelno svetište koje upućuje na poznavanje bizantskih iskustava u oblikovanju bogoslužnog prostora. Takav dojam osnažuju i dva nasuprotno smještene bočna portala koji vode u potkupolni prostor. Takva dispozicija govori da je crkva izvorno zamišljena kao slobodno stojeća građevina, kao *katholikon* bizantskih manastira. Premda se kupola izvana u četvrtastom tijelu razmjerno često javlja na crkvama u Apuliji, s tog prostora nije mi poznat ni jedan primjer da na svim njezinim vanjskim stranicama postoje zabati.² To upućuje da je graditelj mljetske crkve poznao domaća rješenja. Slično su doduše oblikovane crkve na grčkim otocima koje imaju kupole izvedene na trompama, dok na Mljetu nju drže pandantivi.³ Još kada se istakne jasno proporcioniranje crkve u vrijednostima cijelih brojeva (širine : visine : dužine = 3:5:6) i jasno pokazano načelo nošenog i nošenja, te raspored svodova (u suprotnim smjerovima na zapadu, a u istim smjerovima na istoku) koji podržavaju lukove kupole, postaje očitim da je osim njezina graditelja koji je poznao arhitektonska dostignuća u ovom dijelu Europe i njezin naručitelj imao izuzetan društveni položaj. To nije mogao biti zahumski knez Desa,

Anton Perko: Nekadašnji Benediktinski samostan i crkva Sv. Marije od Jezera na otoku Mljetu, drvorez iz posljednjih godina XIX. stoljeća (iz zbirke Trpimira Macana)

Anton Perko: Former Benedictine Monastery and the Church of Virgin Mary on the Lake, Island of Mljet, wood-engraving, late 19th century (from Trpimir Macan Collection)

navodni osnivač Benediktinskog samostana. Sve isprave koje se odnose na osnivanje i prava mljetskog samostana moraju se smatrati kasnijim tvorevinama, budući da je Dubrovnik u XIV. stoljeću nastojao očuvati svoju prisutnost korištenjem navodnih povlastica redovničke zajednice na otoku.⁴ Crkva je bila zamišljena kao zadužbina i tek je kasnije bila povezana sa samostanom. To najbolje pokazuju vrata u sakristiju, naknadno probijena, koja danas vode u renesansni prostor što je zamijenio neki raniji. Tom preuredbom, izvedenom tijekom XIII. ili početkom XIV. stoljeća, slobodno stojeća crkva pretvorena je u benediktinsku samostansku crkvu. Crkvi je već bio dograđen, uz južnu stranu njezina zapadnog pročelja, toranj za zvonik.⁵ Za razliku od crkve, koja osim arhitektonskih profilacija nije imala skulpturalni ukras, zvonik (od kojega je do danas sačuvana samo istočna strana do polovice visine lože za zvona te donji dio južne strane, ugrađen u predvorje iz XIV. stoljeća) bio je bogatije kiparski obrađen. Svojim vijencima to najbolje pokazuje njegov južni ulaz na prvoj razini. Vjerujem da su i drugi vijenci ugrađeni u predvorje sekundarno upotrijebljeni dijelovi zvonika, a tom razdoblju zacijelo pripadaju i skulpture Sv. Ivana Krstitelja i anđela s kadionicom ugrađene s unutarnje strane svoda zapadnog ulaza predvorja. Zajedno s anđelom (koji je pronađen 1948. godine tijekom restauratorskih radova na samostanu) te skulpture pripadale su kompoziciji Kristova krštenja. Taj anđeo, naime, s još jednim anđelom rasteže rukama tkaninu kojom zastire stidna mjesta Krista što stoji između njih u Jordanu. Taj dio kompozicije nalazio se na luneti, a na luku su bile druge dvije figure – Krstitelj koji je nadvio ruku nad krštenikom i anđeo koji je kađenjem tamjana pretvarao prizor u

suvremeni liturgijski događaj. Nad Kristom je u tjemenu luka bila golubica Svetoga Duha (ili na luneti, ako je u tjemenu luka bio Bog Otac). Taj prizor nije se, zbog svojeg oblikovanja i dimenzija, mogao nalaziti na nekom od postojećih portala. Time se otvara mogućnost postojanja još jednog prostora nad čijim se ulazom nalazila ta kompozicija. Mogla je to biti i krstionica. Bez daljnjih arheoloških istraživanja teško će se na to pitanje moći odgovoriti. Nije nemoguće da su iz istog razdoblja i veliki kapiteli sa šišaricama i listovima koji su držali svodove predvorja ili samo onaj s listovima kasnije izrađen kao dopuna onoga sa šišaricama. Možda iz ranije uporabe proistječe i njegova slabija doradenost na jednoj strani. Teško je vjerovati da su graditelji predvorja glatkih ploha, zasnovanog u duhu *trecenta* za svoje potrebe dali načiniti više vijenaca i dva kapitela koje nose mnogo tanji stupovi. Osim razizemlja, predvorje ima još dvije razine; druga je polukat, a treća je najvjerojatnije bila terasa. Povezivalo ih je vretenasto stubište kojega prizemni ulaz ima šiljasti luk. Polukat ima širinu tek polovice predvorja i smješten je sa zapadne strane te po sredini ima pogled u donji dio predvorja. Krajevi predvorja nadsvođeni su bačvastim svodom (u smjeru sjever-jug), a središnji dio križno-rebrastim svodom oslonjenim o nadvratnik glavnog portala crkve. Rebra su kružnog profila, a na križištu je ključni kamen u obliku slobodnog cvijeta. Čini se da su ne samo oba bočna ulaza već i zapadni ulaz predvorja bili prolazni, za razliku od crkve gdje su se svi ulazi zatvarali vratima. Uloga predvorja nije u potpunosti jasna; kroz predvorje se vjerojatno ulazilo u nekadašnje dvorište samostana. Od ranog samostana sačuvano je – u sekundarnoj upotrebi – vrlo malo arhitektonskih dijelo-

Nekadašnji Benediktinski samostan na otoku sred Jezera na Mljetu, pogled s juga, razglednica, početak XX. stoljeća (iz zbirka Trpimira Macana)

Former Benedictine Monastery of Virgin Mary on the Islet on a Lake, Island of Mljet, a view from the South, picture postcard, early 20th century (from Trpimir Macan Collection)

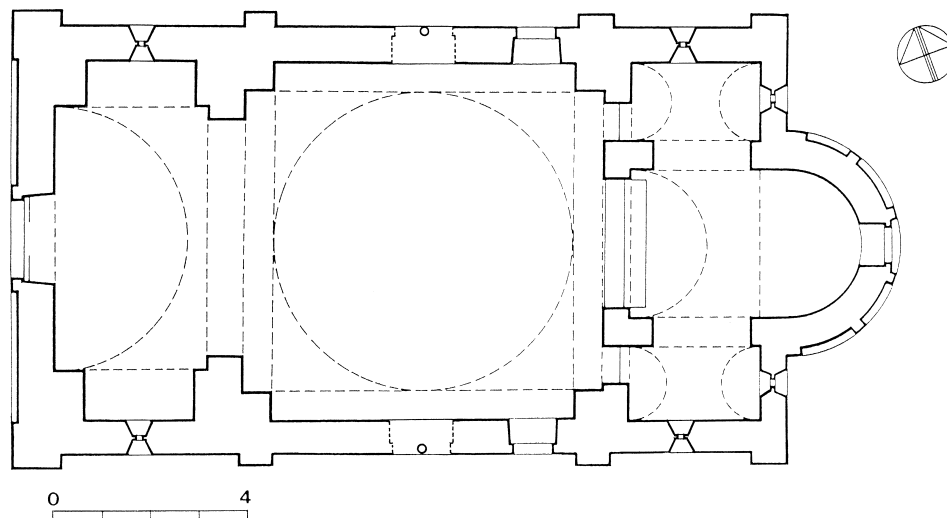
Nekadašnji benediktinski samostan na otoku sred Jezera na Mljetu, pogled sa zapada, razglednica, početak XX. stoljeća (iz zbirke Trpimira Macana)

Former Benedictine Monastery of Virgin Mary on the Islet on a Lake, Island of Mljet, a view from the West, picture postcard, early 20th century (from Trpimir Macan Collection)

va. Začuđujuće je da je luneta romaničkog nadvratnika s lukom perforirana radi osvjetljavanja stubišta koje vodi na gornju razinu. To pokazuje da je zgrada imala više razina, no kako od najranijeg samostana nije vidljivo ništa *in situ*, nemoguće je ustanoviti je li spomenuti portal pripadao nekoj od njegovih osnovnih građevina. Današnji izgled samostan je dobio tijekom prve polovice XVI. stoljeća. Koliko je elemenata nekog ranijeg samostana u njemu sadržano, teško je reći bez sustavnih istraživanja. Trideset godina postojanja hotela u samostanu znatno je narušilo njegov izvorni izgled. Da bi se odgovorilo na niz postavljenih pitanja, bit će potrebno poduzeti duga i raznolika ispitivanja sve dostupne građe, poglavito ona u svezi s točnim rasporedom prostora i njihovim izvornim namjenama.

Osnovna samostanska zgrada pruža se od predvorja crkve prema jugu. Ima tri razine: svi prostori donje razine su nadsvodeni, a njezin zapadni hodnik otvoren je lukovima prema moru; na srednjoj su razini (na kojoj je i crkva) također sve prostorije nadsvodene, a sa zapadne strane, dakle opet prema moru, ispred njih vodi hodnik. Sve prostorije prve i druge razine pokrivene su bačvastim svodovima, izuzmemo li pet sjevernih prostorija na gornjoj razini u dva reda koje imaju svodove pridržavane susvodnicama; jednoj od njih pripadaju i dva križno nadsvodena polja hodnika. S istočne strane na toj se razini duž čitave zgrade protezao križno svodeni trijem oslonjen na četvrtaste stubove. Umjesto južnog polupolja, imao je tu još dva potpuna polja. Nešto kasnijom nadogradnjom južnog krila jedno je od tih polja ukinuto, a drugo izvedeno kao polovično. U predzadnjoj prostoriji prema sjeveru druge razine postoji bogato ukrašeno stubište koje vodi na najvišu razinu, čitavu pokrivenu stropovima. Sredinom prostora vodi hodnik osvjetljen sa sjevera velikim četverodijelnim prozorom. Zapadno i istočno od hodnika nalazilo se po desetak ćelija. Pred zapadnim nizom ćelija u cijeloj dužini građevine proteže se terasa. Ulaz u spomenuto stubište, koje se zatvaralo vodoravnim poklopcem na trećoj razini, izvorno je vodio iz sjevernog trijema. U najsjeverniju

prostoriju druge razine ulazilo se iz najsjevernijeg polja trijema koje je, možda već po izvornom projektu, bilo odvojeno od ostalog njegova dijela. Iz tog polja trijema krasna renesansna vrata vode u renesansnu kapelicu podignutu s južne strane crkvenog predvorja. Na tu kapelicu nastavljala se još jedna veća prostorija prije sakristije. Sve su one imale zajednički južni zid. Kada je početkom XVIII. stoljeća crkva proširena s dvije kapelice kao krilima potkupolnog prostora, južno krilo zauzelo je dijelom tu srednju prostoriju. Najsjevernija prostorija na trećoj razini samostana povezana je s renesansnom kulom podignutom nad predvorjem crkve. Pred crkvenim predvorjem podignut je renesansni trijem, nadsvodeni trina križnim svodovima, oslonjen na dva polustupa i dva stupa sa strogim, lisnatim, renesansnim kapitelima. Prilikom te dogradnje izveden je veliki renesansni portal crkve. S juga taj trijem zatvara zid na kojemu je glavni portal ulaza u samostan. Izveden u osobitim oblicima rane dubrovačke renesanse, portal potječe iz istog razdoblja kao i grlo cisterne s grbovima opata Franje Sorokočevića (1461–1475) u istočnom trijemu samostana. Ta dva arhitektonska dijela nastala su prije negoli današnji samostan; čini se da su to jedini od starijih arhitektonskih dijelova u izvornoj uporabi, ali možda na drugome mjestu. Zapadni zid samostanskoga trijema na drugoj razini lomi se, naime, u trećem polju (gledano od sjevera) po polovici tog polja što bi govorilo da je trijem naknadno dodan, vjerojatno u vrijeme kada je mljetski samostan postao središtem istoimene kongregacije.⁶ Tom su prilikom svi prostori tog zapadnog dijela samostana dobili zrelo renesansna vrata i prozore. Ipak kao spolije pronađeno je više arhitektonskih ulomaka: trodijelni gotički polukapitel, gotički lisnati vijenac, ranoromanički mramorni nadvratnik. Dvije nadgrobne ploče s latinskim natpisima u kojima se spominju osobe s hrvatskim imenima (iz prve polovice XIV. stoljeća) nađene su u zazidanim vratima potkupolnog prostora crkve što bi govorilo da su ta vrata zazidana vrlo kasno. S južne strane zgrade samostana postojao je veliki nadsvodeni prostor koji se je otvarao prema moru; smatramo da je to bio orsan, spremište za brod. U vremenu gradnje crkve prevlaka

Grafička rekonstrukcija tlocrta izvornog stanja crkve Sv. Marije
Graphic reconstruction of the plan presenting the church of St. Mary in its original condition

koja je zatvarala jezero bila je u srednoj razini mora te se u jezero brodicom moglo ući tek za plime. U međuvremenu je razina mora narasla za oko 70 cm, a postoji vjerojatnost da je i prolaz nešto produbljen da bi do samostana mogao doći i nešto veći brod. Orsan je kasnije porušen, no znatno prije sagrađeno je južno krilo samostana, i to u dvije etape. Za njegove prostore poslužili su dubrovački ranorenesansni prozori s neke druge građevine. Južno samostansko krilo, na drukčijoj razini od osnovne građevine samostana, ima dvije etaže. Samo je prostor uz jugoistočnu kulu nadstvođen svodom podržavanim susvodnicama. Od druge polovice XVI. stoljeća na Jadranskom moru zavlada je nesigurnost zbog pljačke gusara i drugih razbojnika. Zbog toga su podizane mnoge kule za nužnu obranu pa je tako i mljetski samostan dobio na dva sjeverna ugla svog dvorišta dvije visoke kule. Tijekom vremena u nekoliko je navrata povisivan i sjeverni zid samostana koji je zatvorio apsidu crkve. Do tog vremena ladanjska, bezbrižna, sva rastvorena prirodi, zgrada samostana počinje sve više dobivati izgled zatvorene utvrde. Jugoistočna kula imala je posmični ulaz iz prvoga kata i tri razine nadstvođenja s terasom na vrhu. Sjeveroistočna kula kasnije je, mahom sekundarno ugrađenim materijalom, povišena u zvonik. To se dogodilo u XVIII. stoljeću potkraj postojanja samostana, kojega će ukinuti Napoleon 1808. godine. Od tog doba zgrade samostana služe pijaristima, isusovcima, šumariji te naposljetku, od 1960. godine, hotelu. Pregradnje u funkciji posljednje namjene postale su sve bezdušnije, od pregrađivanja nadstvođenih prostora u više soba do ukidanja zidova među ćelijama; od neuspjelog oponašanja izvornih vratiju i prozora do spajanja prostora zapadnog i južnog krila, premještanja stubišta, otvaranja novih vrata itd. Danas, kad se razmišlja kako da se taj sklop građevina što bolje uredi za duhovne potrebe, ostaje otvoreno pitanje što

će se uopće moći vratiti u izvorno stanje, a što će morati ostati onako kako su to ostavili bezobzirni hotelijeri. O ranijem stanju Benediktinskog samostana posjedujemo samo crteže koji se čuvaju u rukopisnoj građi za *Illyricum sacrum* u biblioteci padovanskog sjemeništa⁷ i štire tehničke crteže samostana iz 1948. godine (kada se pripremala njegova adaptacija). Samostan se, koliko je god to moguće, mora vratiti svom ranijem izgledu; sjetimo se samo da su se u njegovim prostorima duhovno nadahnjivali i radili veliki sinovi hrvatskog naroda kao što su Mavro Vetranović Čavčić, Mavro Orbini i Ignjat Đurđević.

Arhitektonsko simanje i izrada nacрта (1988. g.):

Ivan Tenšek, d.i.a.,
 Ivana Valjato-Vrus, d.i.a.,

Suradnik:

Danijel Iveta, stud. arh.

Otočić na Velikom jezeru otoka Mljeta
Islet on the Great Lake of the island of Mljet

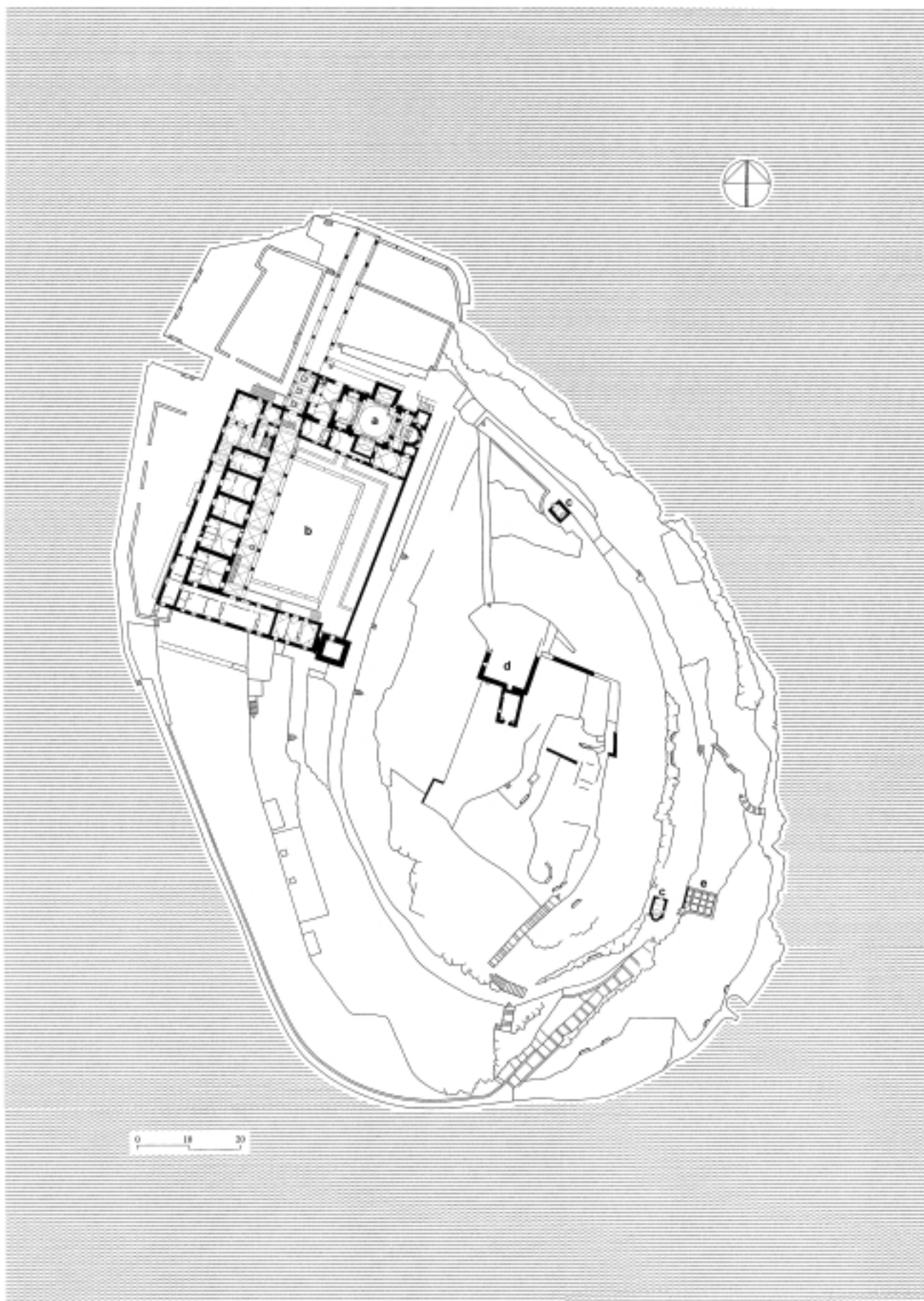
a – crkva Sv. Marije
 a – church of St. Mary

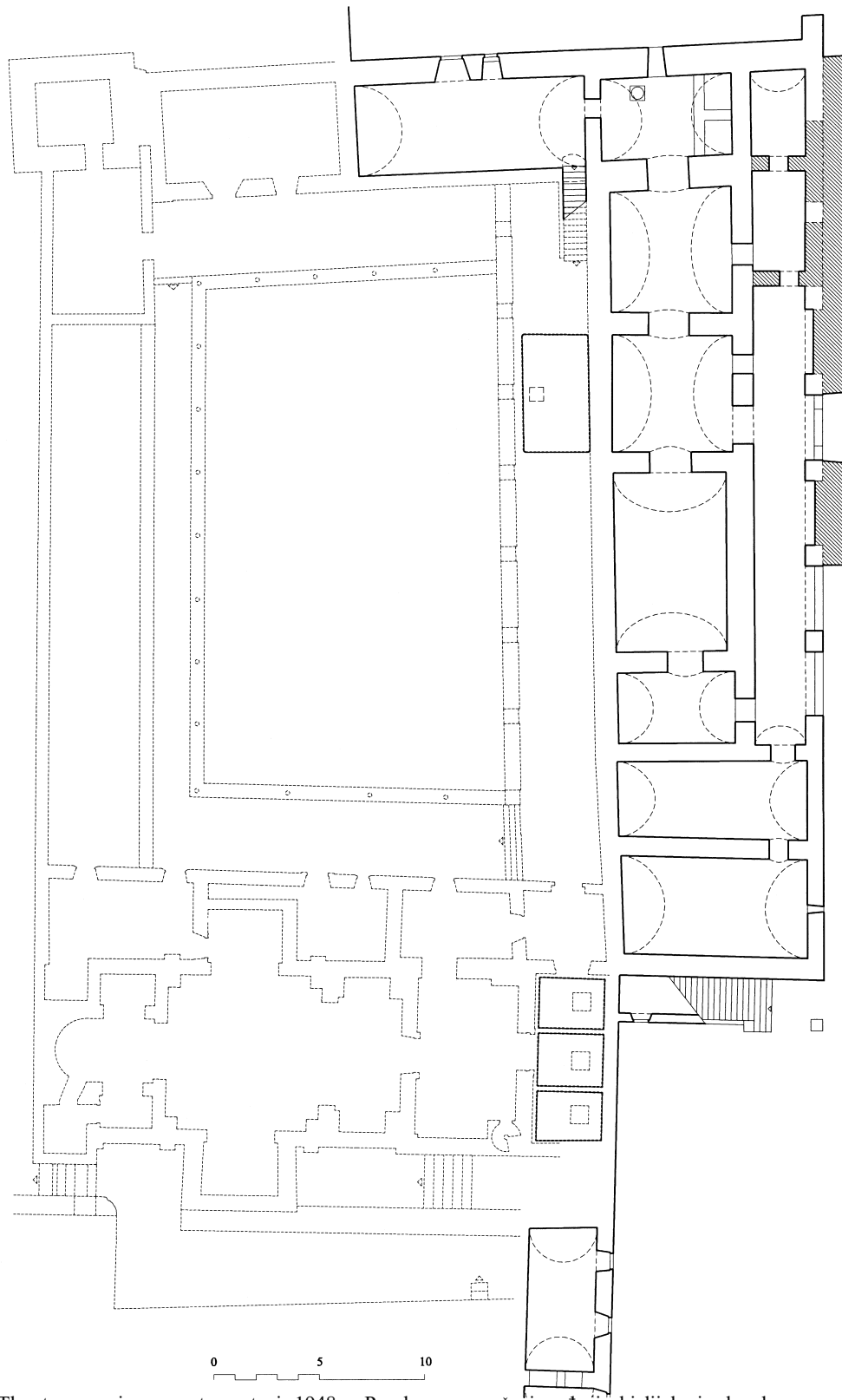
b – Benediktinski samostan
 b – Benedictine monastery

c – kapele
 c – chapels

d – novovjeke utvrde
 d – fortification built in the modern times

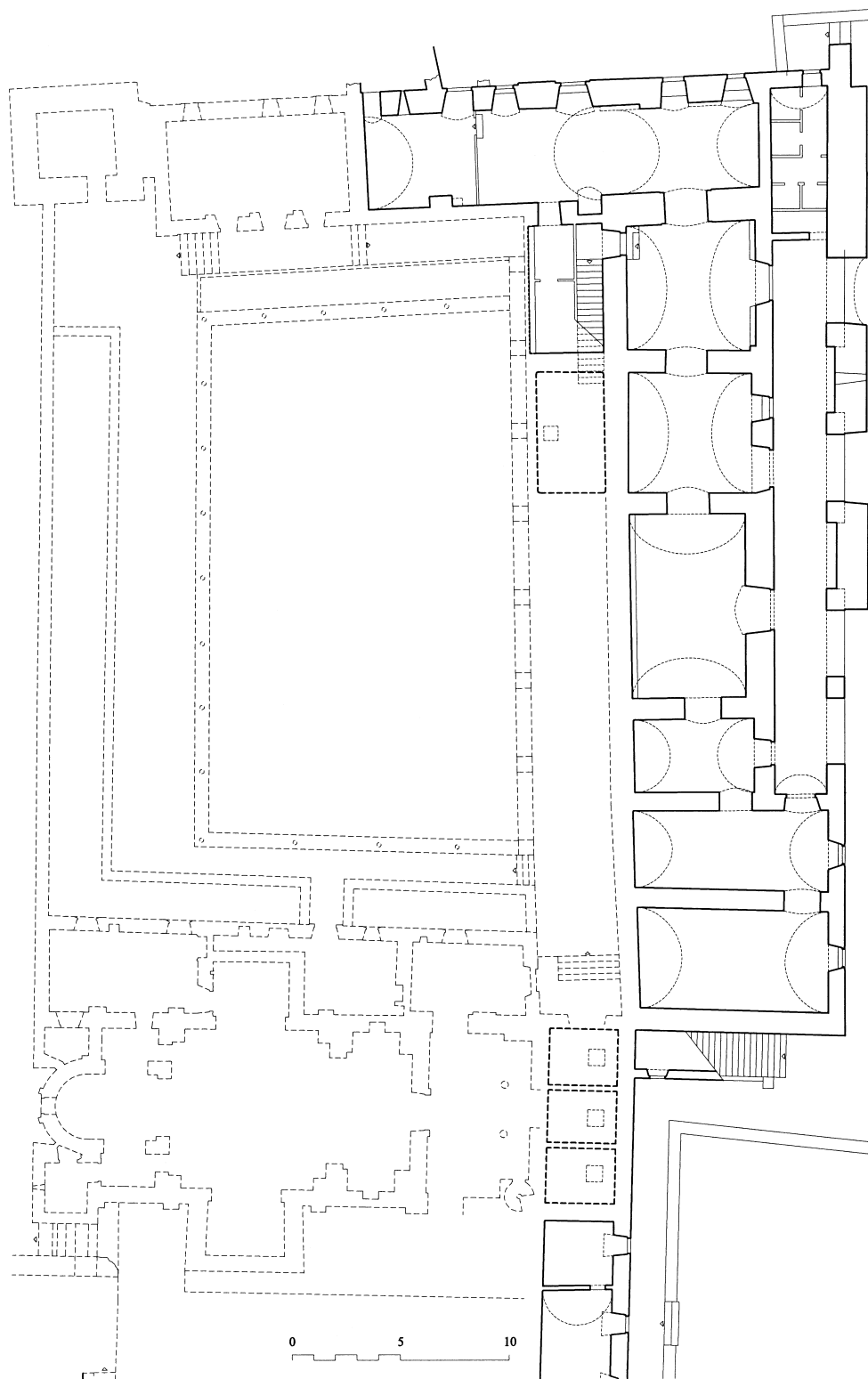
e – groblje
 e – graveyard

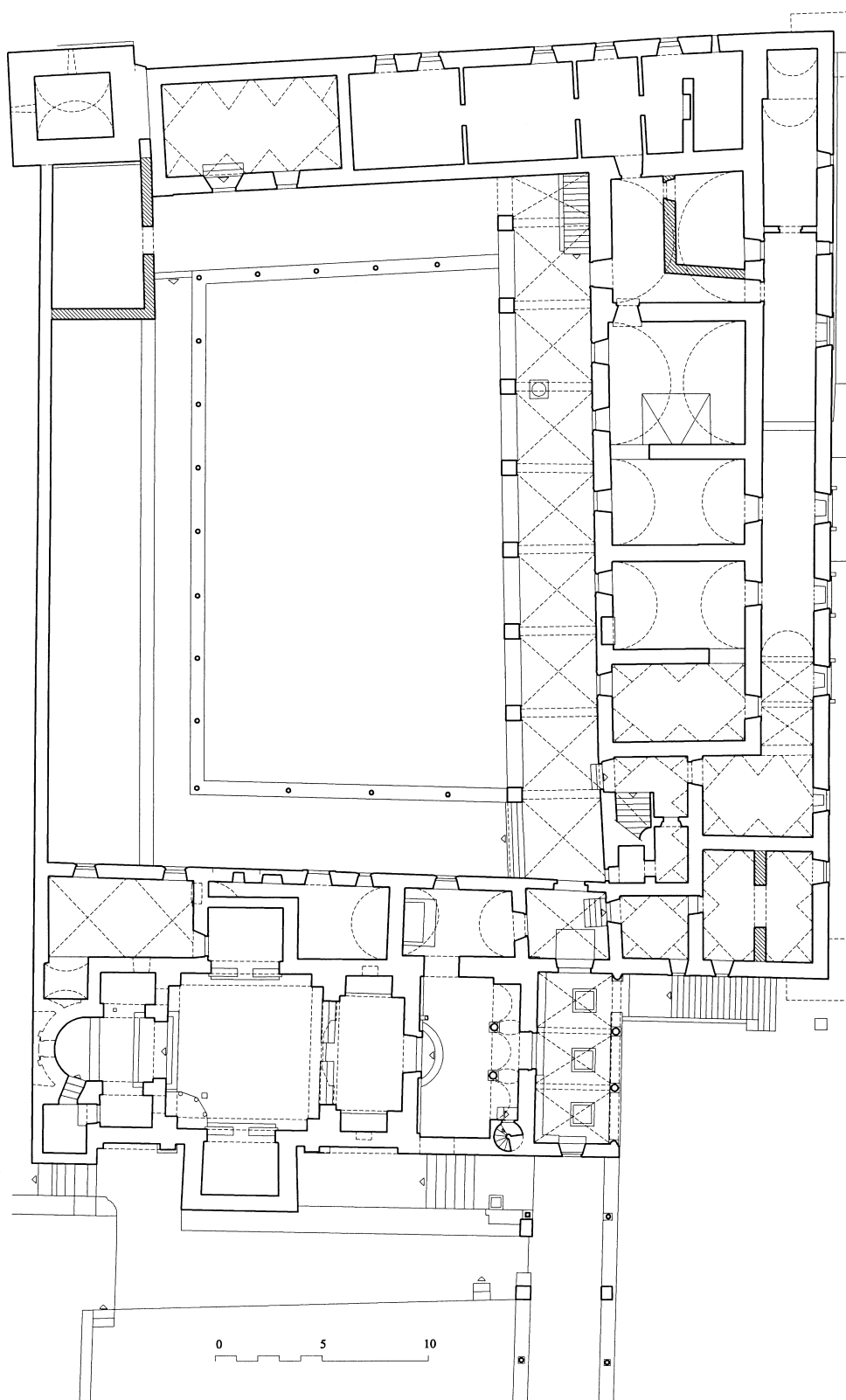

Tlocrt prve razine samostana, stanje 1948. g. Posebno su označeni građevinski dijelovi naknadno uneseni u izvorno stanje

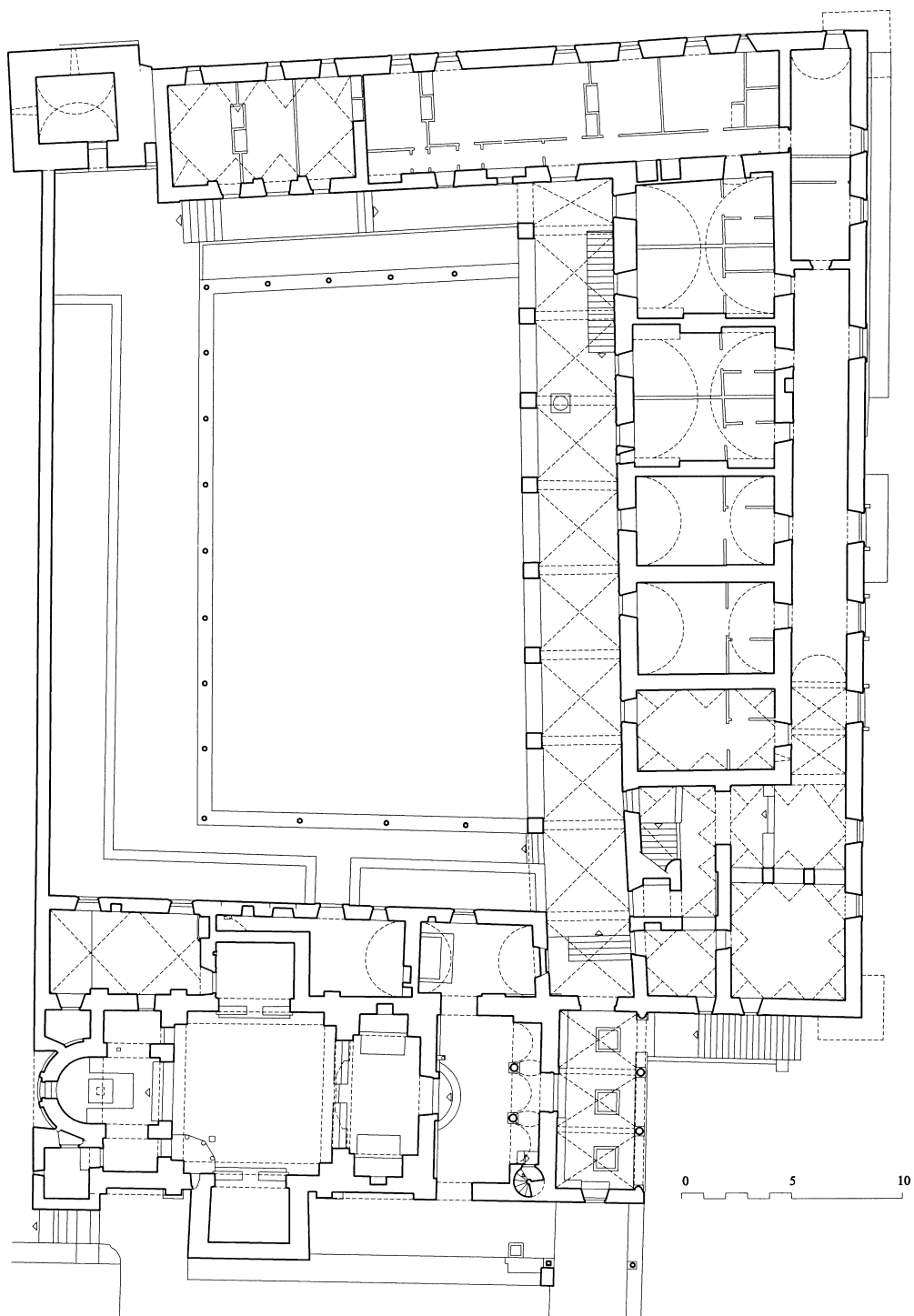
Plan of the monastery's first level, its condition in 1948. Parts of the construction subsequently built into the original structure have been specially marked

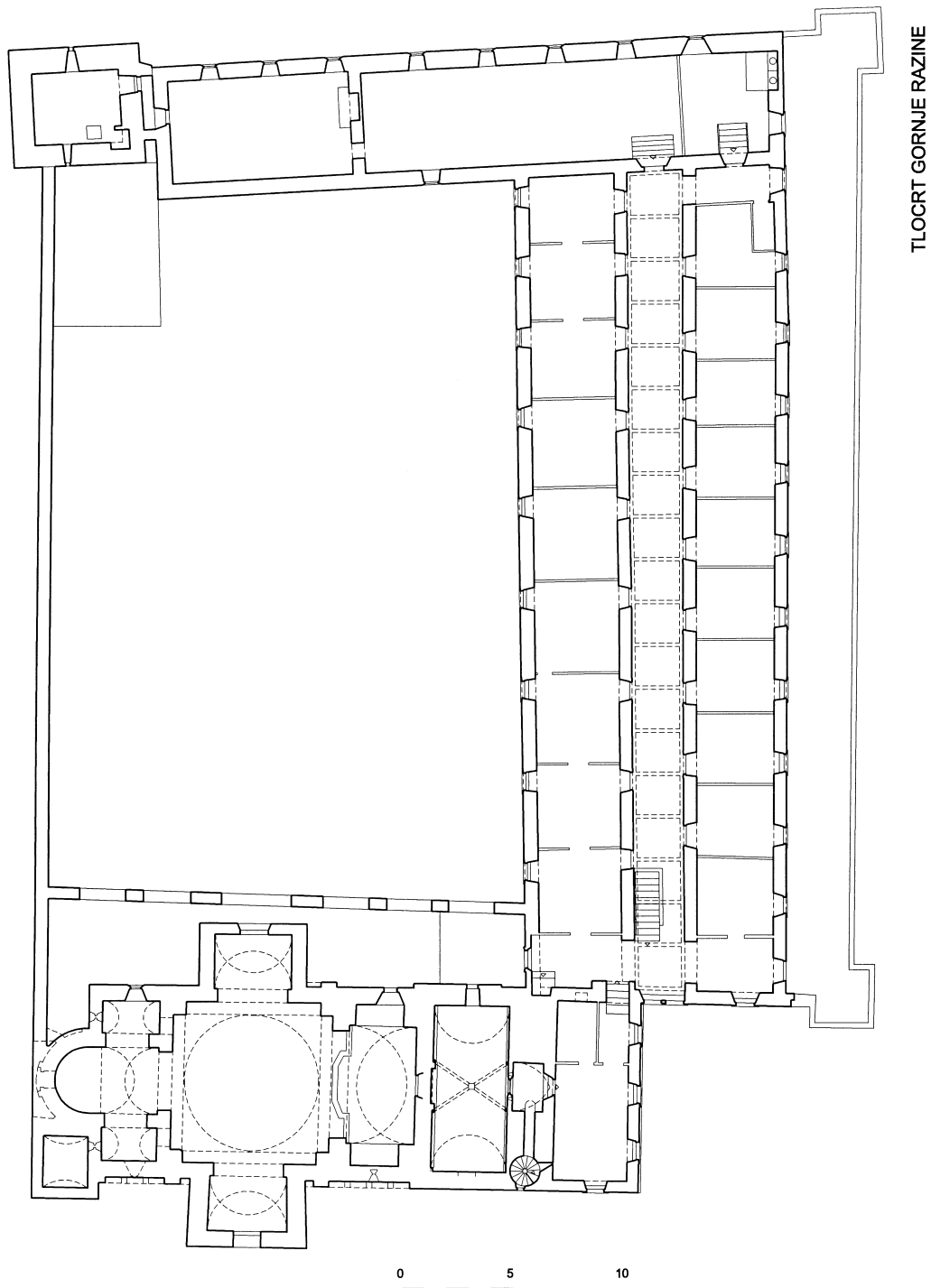
Tlocrt prve razine samostana, stanje 1998. g.
Plan of the monastery's first level, its condition in 1998

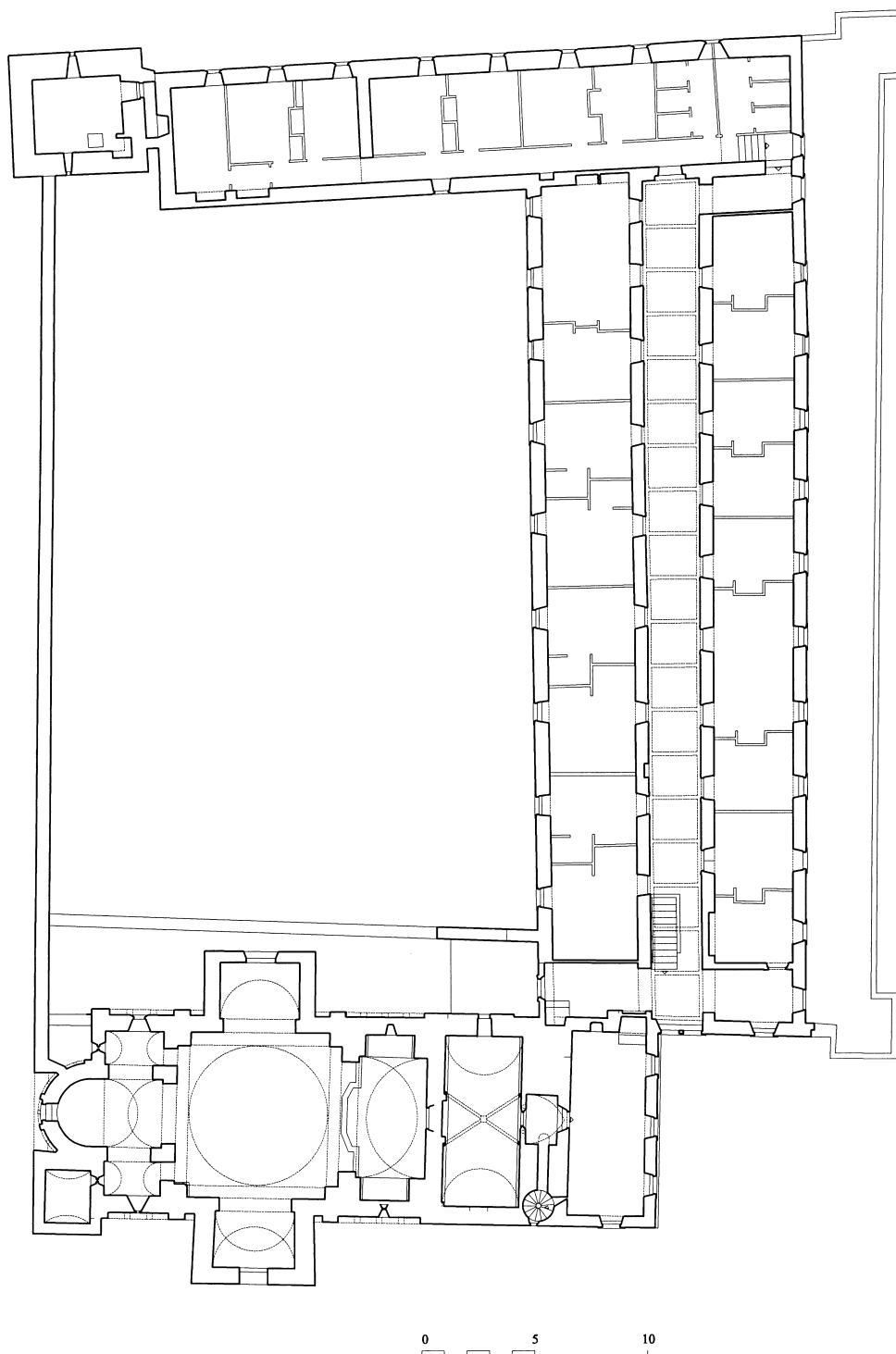
Tlocrt crkve i druge razine smostana, stanje 1948. g.
Plan of the church and the monastery's second level, their condition in 1948

Tlocrt crkve i druge razine samostana, stanje 1998. g.
Plan of the church and the monastery's second level, their condition in 1998

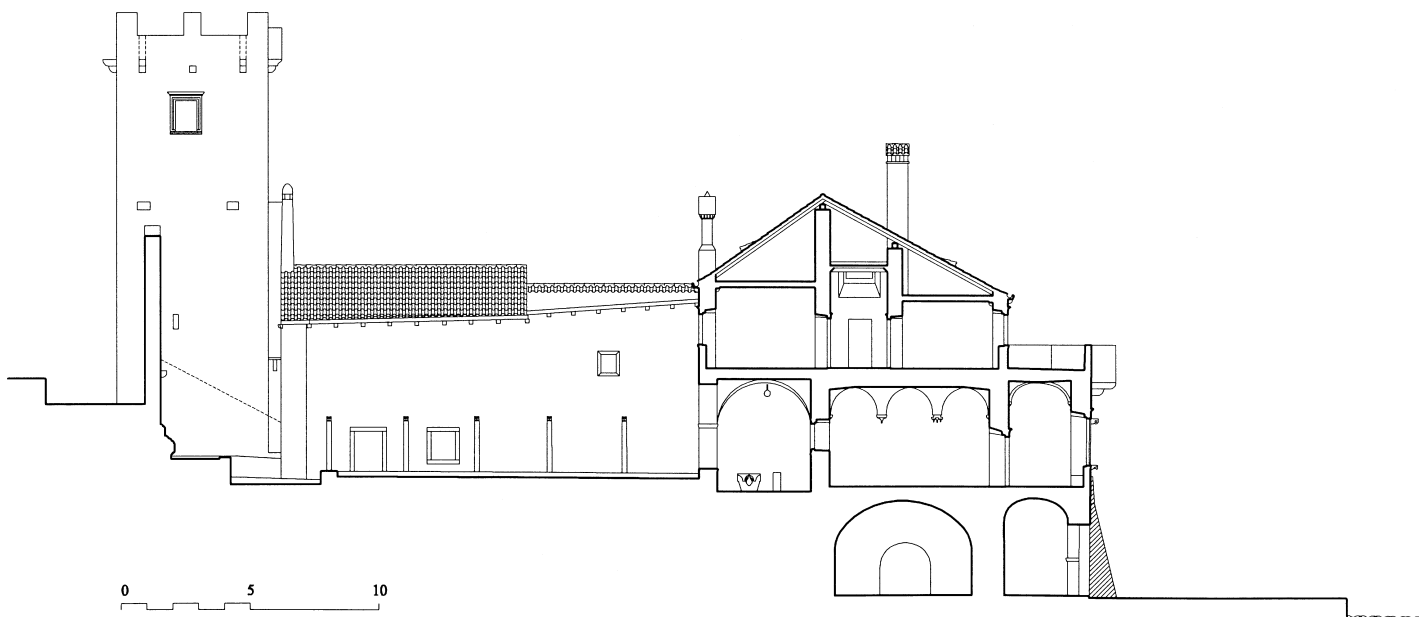
Tlocrt gornje razine crkve i treće razine samostana, stanje 1948. g.
Plan of the church's upper level and the monastery's third level, their condition in 1948

Tlocrt gornje razine crkve i treće razine samostana, stanje 1998. g.
Plan of the church's upper level and the monastery's third level, their condition in 1998

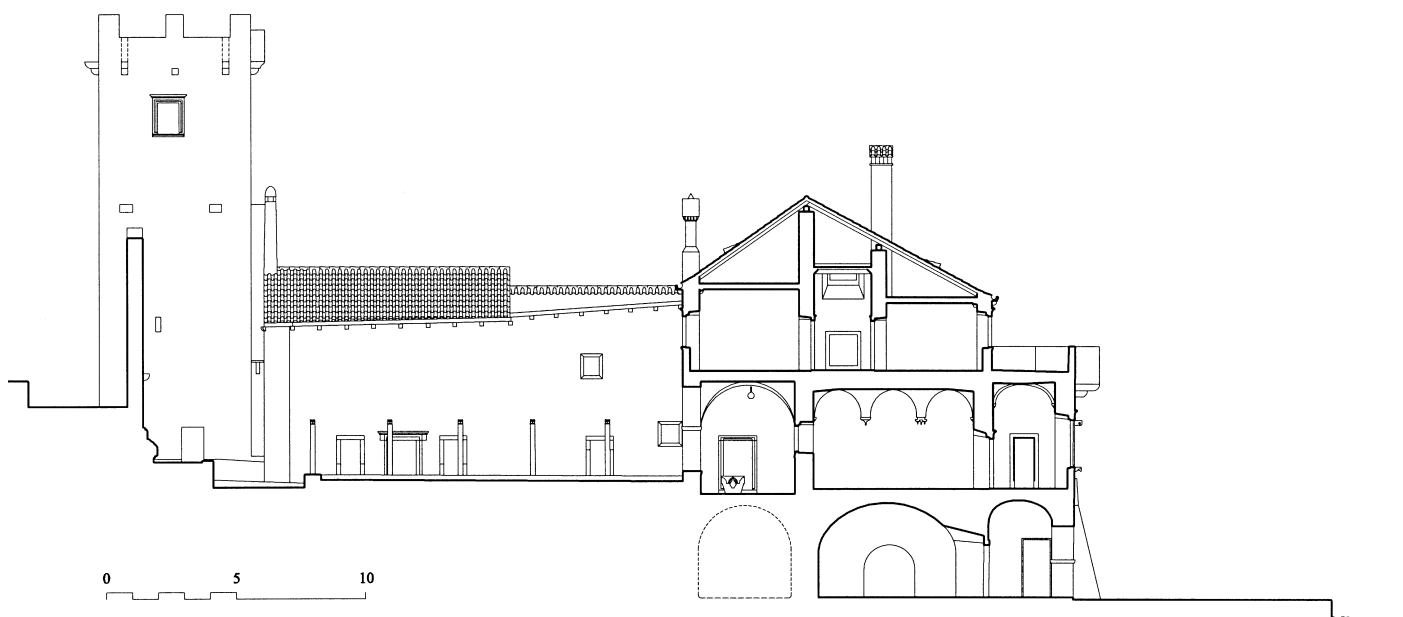
Uzdužni presjek kroz samostanski sklop s pogledom prema jugu, stanje 1948. g.
Longitudinal section through the church facing south, its condition in 1948

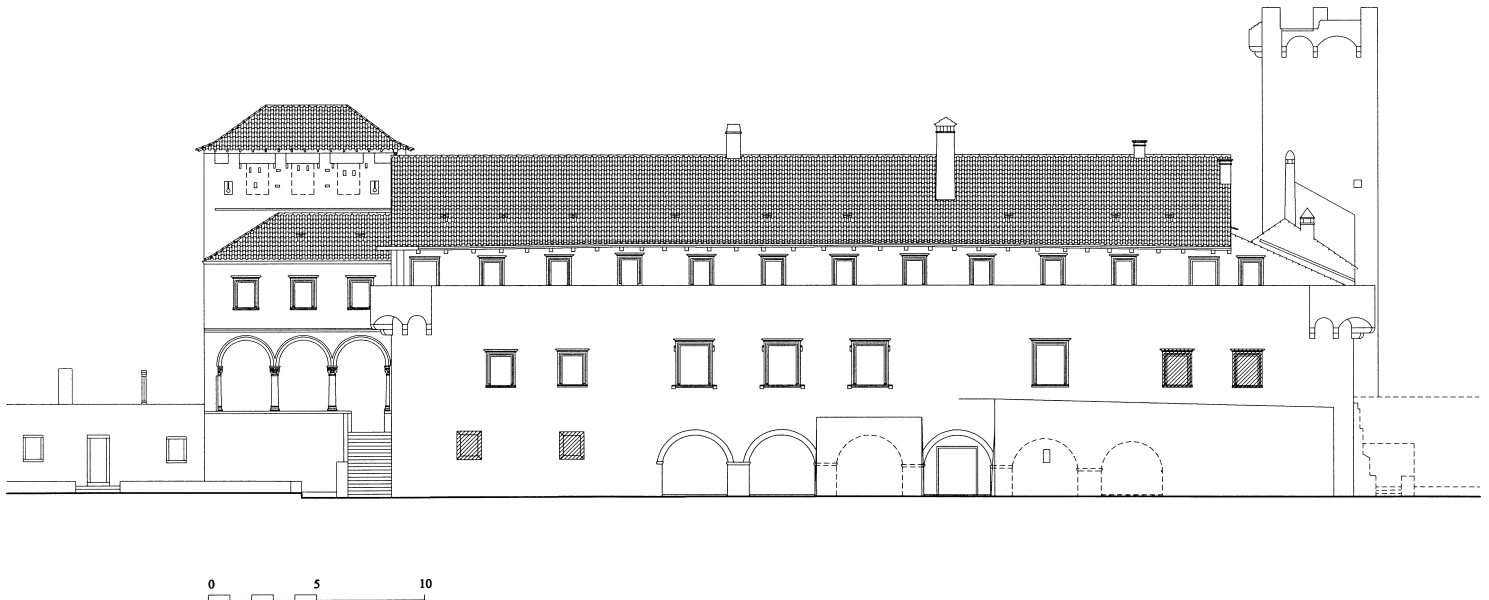
Uzdužni presjek kroz crkvu s pogledom prema jugu, stanje 1998. g.
Longitudinal section through the church facing south, its condition in 1998

Poprečni presjek kroz samostanski sklop s pogledom prema jugu, stanje 1948. g.
Cross section through the monastery complex facing south, its condition in 1948

Poprečni presjek kroz samostanski sklop s pogledom prema jugu, stanje 1998. g.
Cross section through the monastery complex facing south, its condition in 1998

Zapadno pročelje crkve i samostana, stanje 1998. g.
West facade of the church and the monastery, its condition in 1998

Bilješke

* Ovaj tekst bez bilježaka tiskan je pod naslovom *Posjet napuštenom samostanu* kao publikacija istoimene manifestacije koju su 1998. godine u Zagrebu i Korčuli priredili Nacionalni park Mljet i Institut za povijest umjetnosti iz Zagreba, popraćen arhitektonskim nacrtima crkve i samostana – stanja 1971. godine, koje su izradili Ivan Tensek i Ivana Valjato-Vrus te fotografijama Darka Bavoljaka.

1
 O genezi kupole u četvrtastom tijelu držao sam izlaganje na znanstvenom skupu Hrvatskog arheološkog društva u Dubrovniku 1984. godine, no taj tekst nije tiskan.

2
 Stilski je crkvu samostana prvi pokušao odrediti **A. Dudan** u svojoj knjizi *La Dalmazia nell' arte italiana*, Milano, 1921–22, vol. I, str. 127, nota 66, kao renesansnu s kupolom, no tek je **Branimir Gušić** u svom članku *Starinsko ruho na otoku Mljetu*, »Naše starine«, sv. 1, Zagreb, 1930, str. 53, bilj. 4, napisao: *Današnji je manastir mlađeg postanja, ali sama konstrukcija crkve sa romanskim (romaničkim!) frizom unaokolo, sa nekoliko kapitela i starih figura izvajanih u kamenu, a danas uzidanih na raznim mjestima u samostanu govore odlučno za 12. stoljeće*. B. Gušić dalje uvodi zabludu da se ruševine prvotnog samostana razabiru na najvišoj glavici otočića, iako je tu riječ o ostacima utvrde iz kasnijeg razdoblja.

Ljubo Karaman će tek nešto kasnije napisati: *U svojoj srednjovjekovnoj jezgri to je jednobrodna crkva u obliku križa. Ova je crkva početkom XIII. vijeka bila građena po uzoru Žiće i drugih zadužbina nemanjičkih vladara, Dalmacija kroz vjekove u historiji umjetnosti*, Split, 1934, str. 113; isti tekst i u: *Naš Jadran*, Split, 1938, str. 42, ali je u uvodnom dijelu naglasio da je glavni pravac bio od Zapada prema Balkanu, a ne obrnuto. Karaman će u kasnim radovima ostati na istim pozicijama, pa i iza nalaza C. Fiskovića da su krila mljetske crkve zapravo barokne kapele, sa sve jačim naglaskom raškog utjecaja kod crkve na Mljetu, v. **Lj. Karaman**, *Pregled umjetnosti u Dalmaciji*, Zagreb, 1952, str. 36–37; Isti, *Osvrt na neke nove tvrdnje iz područja*

historije umjetnosti Dalmacije, »Peristol« I, Zagreb, 1954, str. 23–25; Isti, *Razgovor o nekim problemima domaće historije, arheologije i historije umjetnosti*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, VI–VII, Dubrovnik, 1957–59, str. 67–70. Jedino će više puta ponoviti da je Žiça bila *lapsus calami* umjesto Studenice. Tek je za vrijeme istraživanja i konzervatorskog zahvata **Cvito Fisković** odredio crkvu kao romaničku apulijskih stilskih karakteristika, izvorno bez patuljastog transepta ustanovivši da je tu riječ o kapelama iz zrelog baroka. Njegovi opisi crkve i komparativne građe su još i sada najiscrpniji i od njih treba početi u bilo kojem budućem radu na proučavanju spomenika, v. *Popravak benediktinske crkve na otoku Mljetu*, Ljetopis JAZU 55, Zagreb, 1949, str. 19–29; *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1949*, Zbornik Zavoda za zaštitu spomenika kulture, I/1, Beograd, 1951, str. 176–177; *Popravak spomenika u Dalmaciji 1950–1951*, Zbornik Zavoda za zaštitu spomenika kulture II/1, Beograd, 1952, str. 152–154; *Samostan i crkva sred jezera na Mljetu*, Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, god. VI, Zagreb, 1958, br. 1, str. 1–14 i *Spomenici otoka Mjeta*, U: *Otok Mljet, naš novi nacionalni park*, Zagreb, 1958, str. 42–70, gdje će Cvito Fisković preuzeti arhitektonski snimak crkve od Đurđa Boškovića (*Arhitektura srednjega veka*, Beograd, 1957, slika 274a, str. 224) koji naglašava njezinu povezanost sa crkvom Sv. Nikole u Kurušumlji. Iza toga će »rašku« tezu porijekla crkve u potpunosti prezentirati **Vojislav Korać**, *Crkva Sv. Marije na Mljetu*, »Zbornik Filozofskog fakulteta« VII–1, Beograd, 1963, str. 213–224. U toj studiji autor donosi i svoj snimak crkve Sv. Margarete u Bisceglje, pokazavši da su strukturalno različite. Zagovaranjem »raške« teze ići će se tako daleko da će se crkva i njezino gotičko predvorje povezati u jedinstvenu cjelinu kao istovremeni rad, te uvesti dva tornja nad njezinim pročeljem, v. **Milka Čanak-Medić**, *Zvonici Sv. Marije na Mljetu*, »Zograf« 15, Beograd, 1984, str. 59–64. Ista će auorica izgled izvorne zamisli kupole crkve u Studenici izvoditi na osnovi kupole crkve na Mljetu, v. *Prvobitna zamisao kupolnog dela Bogorodičine crkve u Studenici*, »Raška baština« 2, Kraljevo, 1980, da bi sve to ujedinila u knjizi *Arhitektura Nemanjinog doba II, Crkve u Polimlju i na Primorju*, Beograd, 1989, str. 145–178, iako je **Tomislav Marasović** u svome članku *Byzantine Component in Dalmatian Architecture from the 11th to the 13th Century*, među-

narodni simpozij »Studenica i vizantijska umetnost oko 1200. godine«, SANU, Naučni skupovi, Knjiga XLI, Beograd, 1988, str. 460–461, i dalje naglašavao zapadnu komponentu u ustrojstvu mljetske crkve.

3

Kod Sv. Petra u Priku kraj Omiša izvedena je reducirana kupola s rebrina, kao i u Sv. Nikoli u Kuršumliji koja se navodi kao izvor niza crkava raške škole kojoj tobože na neki način pripada i crkva na Mljetu. Samo postojanje tih rebara kod Sv. Petra govori o postojanju drugog bizantskog modela koji je mogao biti uzor za tu crkvu i u kojem su prema južnojadranskoj tradiciji četiri noseća luka maskirana zabatima, kao što je to u monumentalnom obliku izvedeno na mljetskoj crkvi, ali bez rebara u kupoli.

4

U studiji **Nade Klaić**, *Mljetski falsifikati*, »Arhivski vjesnik« 10, Zagreb, 1967, str. 185–232, jasno je pokazano da su svi diplomatski izvori o Benediktinskom samostanu Sv. Marije na Mljetu do tridesetih godina XIV. stoljeća patvoreni. Zato ne mogu biti korišteni ni za početak gradnje istoimene crkve niti za osnivanje samostana. Autorica će se na kraju studije poslužiti tekstem **Ignjata Đurđevića** kako je on vidio osnivanje Benediktinskog samostana objavljenim u: **Coleti-Farlatti**, *Illyricum sacrum*, sv. VI, str. 67 i d. (U studiji je pogrešno navedena str. 62–63). Pulsanski samostan je na Mljetu 1177. godine posjedovao jedino crkvu Sv. Mihovila. Papina potvrđnica toga posjeda u Migne, *Patrologia latina*, tom CC, 1855, col. 1097. Pitanje je da li je tu riječ o maloj crkvi u Babinom Polju (o toj crkvi v. i **Mavro Orbini**, *Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, str. 245) ili o nekoj drugoj crkvi kojoj je danas nepoznat titular, recimo u Polačama, zasada ostaje otvoreno. Na osnovi toga saznanja nužno je za crkvu Sv. Marije upotrijebiti druge metode za datiranje, a to je povijest cijeloga područja, te prvenstveno stil objekta.

5

C. Fisković je ostatke toga tornja smatrao zvonikom na preslicu, da bi kasnije oprezno naznačio da je riječ o tornju, v. *Stilska zakašnjenja na stolnoj crkvi u Kotoru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 16, Split, 1966, str. 226.

6

O Mljetskoj kongregaciji v. **Ivan Ostojić**, *Benediktinci u Hrvatskoj i u ostalim našim krajevima*, sv. II, Split, 1964, str. 436–441.

7

U toj biblioteci nalaze se u vol. II, c. 12 crteži tih zgrada s oznakom čemu su služili pojedini njihovi dijelovi, v. **Ivan Ostojić**, *Benediktinci u Hrvatskoj i u ostalim našim krajevima*, sv. II, Split, 1964, str. 448, bilj. 48.

Summary

Josip Stošić

The Benedictine Monastery of St. Mary on the Island of Mljet

In the Mljet National Park there are two world monuments of architecture. The 5th-century palace in the Polače Cove and, on the small island in the center of the Lake, the church dating back to the late 12th century with the monastery which has been in the present form since the 16th century. This church, consecrated to St. Mary, is a remarkable structure, the best-proportioned and most complete among the group of single-naved buildings with a dome in a square body, within which it figures prominently by the size of its dome and its three-part shrine.

In the 13th century a belltower was built next to the church, which was later replaced with a vestibule partially raised in three levels. A defense tower was built above the vestibule in the Renaissance, and in front of it is the Renaissance cloister from which one enters the church and the monastery.

Along the church complex extends the High Renaissance 16th-century monastery with three open levels. The lower level is open with arcades towards the sea, the central with a cloister towards the courtyard, and the top level has a terrace facing the sea along the entire front. Thus the monastery looked like a villa until the second half of the 16th century when, due to the increased danger of pirates, they turned it into a fort by adding the tower.

The church was slightly restored in 1948, leaving its Baroque wings in place. The monastery was turned into a hotel in 1960. Since then the monastery building was continually being destroyed in order to achieve the highest possible hotel class. This stopped in 1990 due to the unsolved drainage of liquid waste.

In the architectural plans we tried to reconstruct the monument as it was before it was turned into a hotel. We used the technically insufficiently completed plans from 1948, and the architectural shots of the Institute of Art History taken in 1971 and 1998.

Today we are faced with the obligation of renewing this remarkable monument.